

Πέρα από την καλή και την κακή χρήση:
Ἡ “αὐτοεκπληρούμενη προφητεία” (;)
τῶν ἀφηγήσεων ἐπιστημονικῆς φαντασίας

Ζαμπίας Ἀγριμάκη*

Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ ἀφηγήσεις ἐπιστημονικῆς φαντασίας ἀντανα-
κλοῦν τὶς περὶ ἐπιστήμης καὶ τεχνολογίας στάσεις τῆς ἐποχῆς στὴν
ὁποῖαν ἀνήκουν, τοῦτο ἰσχύει ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὶς δυστοπικὲς
ἀφηγήσεις, δηλαδὴ γιὰ τὰ ἔργα ποὺ περιγράφουν μιὰ ζοφερὴ εἰκόνα τοῦ
μελλοντικοῦ ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνολογικὰ ἀνεπτυγμένου κόσμου. Ὑπ’
αὐτὴν τὴν ἔννοια, ὁ ὅρος «ἐπιστημονικὴ φαντασία» –ἀδόκιμος, οὕτως
ἢ ἄλλως, ἀφοῦ ἡ ὀρθὴ ἀπόδοση τοῦ *science fiction*¹ εἶναι ἐπιστημονικὴ

* Ἡ Ζαμπία Ἀγριμάκη εἶναι διδάκτωρ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης.

1. Ὁ ὅρος *science fiction* χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Βρετανὸ ποιητὴ καὶ
κριτικὸ William Wilson (περ. 1826-1886), στὸ ἔργο του: *A Little Earnest Book upon a
Great Old Subject: With the Story of the Poet-Lover* (Darton, London 1851). Σχολιάζοντας
τὸ πόνημα τοῦ R. H. Horne, *The Poor Artist; Or, Seven Eye-sights and One Object: “Science
in Fable”* (1850), ὁ Wilson σημειώνει: «Ἐλπίζουμε ὅτι σύντομα θὰ ἔχουμε καὶ ἄλλα
ἔργα Ἐπιστημονικῆς Μυθοπλασίας, διότι πιστεύουμε ὅτι τέτοια βιβλία εἶναι πιθανὸ νὰ
ἐκπληρώσουν ἕναν καλὸ σκοπὸ καὶ νὰ δημιουργήσουν ἐνδιαφέρον, κάτι ποὺ δυστυχῶς
ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ καταφέρει ἀπὸ μόνη της. [...] Ὁ [George] Campbell λέει ὅτι
“Ἡ μυθοπλασία στὴν Ποίηση δὲν εἶναι ἡ ἀντιστροφή τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ μιὰ λεπτὴ
καὶ μαγευτικὴ παρομοίωσή της”. Αὐτὸ ἰσχύει κατ’ ἐξοχὴν γιὰ τὴν Ἐπιστημονικὴ
Μυθοπλασία, ὅπου οἱ ἀποκεκαλυμμένες ἀλήθειες τῆς Ἐπιστήμης μποροῦν νὰ δοθοῦν,
συνυφασμένες μὲ μιὰ εὐχάριστη ἱστορία, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ποιητικὴ καὶ ἀληθής»
(W. Wilson, ὁ.π., σσ. 137-140· ἐκτὸς ἂν δηλώνεται διαφορετικὰ, οἱ μεταφράσεις τῶν
ξενόγλωσσων παραθεμάτων εἶναι δικές μου). Κατὰ τὸν 19ο αἰ. χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης
ὁ ὅρος *littérature fururiste* (ἀπὸ τὸν Félix Bodin, τὸ 1834), ἐνῶ ὁ Ἰούλιος Βερν χαρακτηρίζε
τὰ ἔργα του *romans scientifiques*. Τελικὰ, ἡ χρὴση τοῦ ὅρου *science fiction* παγιώθηκε τὸ
1926 μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ *Amazing Stories*, τοῦ πρώτου περιοδικοῦ ἐπιστημονικῆς μυθο-
πλασίας ἀπὸ τὸν Hugo Gernsback, βλ. M. Ashley, “The Gernsback Days”, στὸν τόμο: M.

μυθοπλασία— δέν πρέπει νά χρησιμοποιεῖται γιὰ τὶς δυστοπικὲς ἀφηγήσεις, ἀλλὰ γιὰ τὶς εὐτοπικὲς, δηλαδή ἐκεῖνες ποὺ προβάλλουν τὴν αἰσιόδοξη πεποίθηση ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος θὰ ὁδηγήσει στὴ δημιουργία μιᾶς ἰδανικῆς κοινωνίας. Σ' αὐτὲς τὶς ἀφηγήσεις, ποὺ ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται κατὰ τὸν 17ο αἰ., πράγματι χρειαζόταν ἡ δύναμη τῆς φαντασίας γιὰ νὰ περιγραφοῦν τὰ ταξίδια σὲ ἄλλους πλανῆτες, ἢ στὸ μέλλον, ἢ σὲ ἄγνωστους τόπους, ὅπου οἱ κάτοικοι ζοῦσαν σὲ ἕναν τεχνολογικὸ παράδεισο ἰσότητος, εὐημερίας, εἰρήνης καὶ εὐτυχίας. Ὅταν ὅμως ἡ ἐπιστῆμη διακλαδίστηκε ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ στὴν πρακτικὴ ἐφαρμογή, ὅταν δηλαδή οἱ ἀνακαλύψεις τῆς μετατρέπηκαν σὲ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα ποὺ μπῆκαν στὴν ἀνθρώπινη καθημερινότητα, ὁ ρόλος τῆς φαντασίας σὲ μεγάλο βαθμὸ περιορίστηκε. Οἱ λογοτέχνες δὲν χρειαζόταν νὰ ἐπινοήσουν τὶς ἀρνητικὲς συνέπειες τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνολογικῆς προόδου, ἀλλὰ μόνο νὰ διαστείλουν τὴν πραγματικότητα στὰ ἔσχατα ὅριά της. Μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ, οἱ δυστοπικὲς ἀφηγήσεις δὲν εἶναι «προφητικὲς»². Ἡ πηγὴ τους δὲν εἶναι ἡ θεία ἔμπνευση οὔτε κάποια

Ashley – R. A. W. Lowndes (eds.), *The Gernsback Days: A Study of the Evolution of Modern Science Fiction from 1911 to 1936*, Wildside Press, Holicong, Penn. 2004, σσ. 16-254· M. Angenot, "Science Fiction in France before Verne", ἀγγλ. μετάφρ. J. M. Gouanvic – D. Suvin, *Science Fiction Studies* 5, 1 (1978), σ. 61. Γιὰ τὴν ὁρολογία καὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, βλ. ἐνδεικτικὰ Virginia F. Bereit, "The Genre of Science Fiction", *Elementary English* 46, 7 (1969), σσ. 173-178· J. Rieder, "On Defining SF, or Not: Genre Theory, SF, and History", *Science Fiction Studies* 37, 2 (2010), σσ. 191-209· T. Shippey, *Hard Reading: Learning from Science Fiction*, Liverpool University Press, Liverpool 2016, σσ. 6-23.

2. Στὸ μελέτημά του "Science Fiction: Metaphor, Myth or Prophecy?" ὁ Patrick Parrinder ἐξετάζει τὶς περιόδους τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας σὲ σχέση μὲ τὸ ἂν ἡ μυθοπλασία αὐτὴ ἐκφέρεται, σὲ λογοτεχνικὸ ἐπίπεδο, ὡς προφητεία, ὡς μεταφορὰ ἢ ὡς μῦθος. Ἀναφέρεται στὴν «προφητικότητα» τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, ὅχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς πρόβλεψης, ἀλλὰ σὲ σχέση μὲ τὴ δύναμη τῆς πλασματικῆς ἱστορίας νὰ μᾶς πείσει γιὰ ὅψεις τοῦ μέλλοντος πέρα ἢ πίσω ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς μυθοπλασίας· ὁ ἴδιος τὸ χαρακτηρίζει ἕνα εἶδος «χρησμοῦ». Ἡ ἐπιστημονικὴ μυθοπλασία τῆς πρώτης περιόδου (Βέρν, Wells κ.ἄ.) ἔχει τὸν χαρακτήρα τῆς «λογοτεχνικῆς προφητείας», εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὸν θετικισμὸ καὶ τὸν ἐπιστημονικὸ ὕλισμὸ καὶ λειτουργεῖ κυρίως ὡς «προπαγάνδα», βλ. P. Parrinder, "Science Fiction: Metaphor, Myth or Prophecy?", στὸν τόμον: Karen Sayer – J. Moore (eds.), *Science Fiction, Critical Frontiers*, St. Martin's Press, New York 2000, σσ. 23-34. Στὴν παρούσα συνάφεια, χρησιμοποιοῦ τὸν ὅρο προφητεία μὲ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία του καὶ ὅχι σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ ἐκφορὰ μιᾶς ἀφήγησής, ὅπως τὸν προσεγγίζει ὁ Parrinder.

κρυφή πηγή πληροφοριών, αλλά οι ιστορικές, νοοτροπικές, πολιτισμικές και φιλοσοφικές συνθήκες του καιρού τους. Αυτό θα προσπαθήσω να δείξω με την ανακοίνωσή μου, με ένδεικτικές αναφορές στην ιστορία της επιστημονικής μυθοπλασίας³, μέχρι το 1930.

Κατά τους μελετητές, η «χρυσή εποχή» της επιστημονικής μυθοπλασίας τοποθετείται στο διάστημα από τα τέλη της δεκαετίας του 1930 μέχρι τη δεκαετία του 1950⁴, όποτε θεωρείται ότι καθιερώθηκε ως αυτόνομο λογοτεχνικό είδος, χάρις στην έκδοτική δραστηριότητα του συγγραφέα John W. Campbell, Jr., τότε διευθυντή του περιοδικού *Astounding Science Fiction*, στις σελίδες του οποίου φιλοξενήθηκαν άφηγήματα του Isaac Asimov, του Arthur C. Clarke, του Robert A. Heinlein κ.ά.⁵. Ό,τι προηγείται, συγκροτεί τη λεγόμενη *πρώιμη ιστορία* ή *πρωτοϊστορία* του είδους, ή οποία εκτείνεται από τις πρώτες δεκαετίες του 17ου αί. έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αί.⁶. Ακόμη και μια επιφανειακή εξέταση

3. Για την ιστορία της επιστημονικής μυθοπλασίας, βλ. ένδεικτικά: R. Luckhurst (ed.), *Science Fiction. A Literary History*, The British Library 2018· M. Bould – Sherril Vint, *The Routledge Concise History of Science Fiction*, Routledge, London 2011· A. Roberts, *The History of Science Fiction*, Palgrave Macmillan, New York 2006· E. James – Farah Mendlesohn (eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge University Press 2003· Br. W. Aldiss – D. Wingrove, *Trillion Year Spree: The History of Science Fiction*, Gollancz, London 1986.

4. A. Roberts, *The History of Science Fiction*, ό.π., σσ. 195-203. Προβλ. “Golden Age of SF”, *The Encyclopedia of Science Fiction*, σδόν ιστότοπο: https://sf-encyclopedia.com/entry/golden_age_of_sf [10.9.2023]. Για μια έλαφρώς διαφοροποιημένη τοποθέτηση, βλ. R. Silverberg, “Science Fiction in the Fifties: The Real Golden Age”, *Library of America*, σδόν ιστότοπο: https://web.archive.org/web/20120825082507/http://www.loa.org/science-fiction/why_silverberg.jsp [10.9.2023].

5. M. Ashley, *The Time Machines: The Story of the Science-Fiction Pulp Magazines from the Beginning to 1950*, Liverpool University Press, Liverpool 2000, σ. 176 κ.έ.

6. Για την πρώιμη περίοδο της επιστημονικής μυθοπλασίας, βλ. ειδικότερα P. K. Alkon, *Science Fiction Before 1900: Imagination Discovers Technology*, Routledge, London 2002· A. B. Evans, “The Origins of Science Fiction Criticism: From Kepler to Wells”, *Science Fiction Studies* 26, 2 (1999), σσ. 163-186· M. B. Tynm, “Science Fiction: A Brief History and Review of Criticism”, *American Studies International* 23, 1 (1985), σσ. 41-66· M. Angenot, “Science Fiction in France before Verne”, ό.π., σσ. 58-59 (όπου βιβλιογραφική καταγραφή των γαλλικών έργων επιστημονικής μυθοπλασίας από το 1802 μέχρι το 1869). Άς σημειωθεί ότι πολλοί μελετητές θεωρούν ότι κείμενα της αρχαίας γραμματείας, όπως το *Έπος του Γίλγαμές* ή τὰ έργα του Λουκιανού αποτελούν προγόνους της επιστημονικής μυθοπλασίας, βλ. ένδεικτικά R. Scholes – E. S. Rabkin, *Science Fiction: History, Science, Vision*, Oxford University Press, London 1977, σ. 3· L. del

αὐτῆς τῆς πρώιμης περιόδου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καταλήξουμε σὲ ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες διαπιστώσεις. Κατ' ἀρχάς, ἡ ἐπιστημονικὴ μυθοπλασία ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα εἶδη ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας, τὸ ὁποῖο μάλιστα δὲν ἀντιμετώπισε τὴ δυσπιστία τῶν λογίων οὔτε τὶς ἐπικρίσεις τοὺς γιὰ τὴν ἐπικίνδυνη ἐπίδρασή της στὰ ἤθη τῶν ἀναγνωστῶν⁷. Δεύτερον, πολὺ σύντομα μετὰ ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή της κατέστη ἰδιαίτερος δημοφιλής, χαρακτηριστικὸ ποῦ διατηρεῖ μέχρι σήμερα, χάρις στὸ γεγονός ὅτι δὲν παρέμεινε στὸ πεδίο τῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ πέρασε καὶ στὰ κόμικς καὶ στὸν κινηματογράφο. Τέλος, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, μέχρι τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., διαμορφώνονται οἱ βασικὲς ὑποκατηγορίες τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, οἱ ὁποῖες θὰ ἐξελιχθοῦν περαιτέρω τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες.

Οἱ πρῶτες ἀφηγήσεις ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας τοποθετοῦνται στὸν 17ο αἰ., λίγο μετὰ τὴ διατύπωση τῶν πρώτων ἐπιστημονικῶν νόμων καί, εὐλόγως, ἀντανακλοῦν τὴν αἰσιόδοξη πεποίθηση τῆς ἐποχῆς ὅτι ἡ ἐπιστήμη θὰ ἀποκαλύψει ὅλες τὶς κρυμμένες ἀλήθειες τοῦ σύμπαντος, μὲ ἄλλα λόγια θὰ συμβάλει στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀπρόσιτης ἕως τότε γνώσης. Ἔτσι, τὸ *Somnium* (Ὀνειρο, 1634) τοῦ Johannes Kepler (1571-1630), ποῦ γενικῶς θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτο ἀφήγημα ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, περιγράφει ἕνα ταξίδι στὴ σελήνη καὶ συγχρόνως παρέχει ἐπιστημονικὲς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν κίνηση τῆς Γῆς⁸. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ

Rey, *The World of Science Fiction, 1926-1976: the History of a Subculture*, Ballantine Books, New York 1979, σσ. 10-12· Francesca T. Barbini, "The Epic of Gilgamesh & SF Origins", *Sci-fi and Fantasy Network*, 14.5.2015, στὸν ἰστότοπο: <https://scififantasynetwork.com/the-epic-of-gilgamesh-sf-origins-sci-fi-and-fantasy-network/> [12.9.2023]. Γιὰ τὸν προφανῆ ἀναχρονισμὸ τέτοιων προσεγγίσεων, βλ. τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ H. B. Franklin, "Science Fiction: The Early History", στὸν ἰστότοπο: <https://www.hbrucefranklin.com/articles/history-of-science-fiction> [30.9.2023].

7. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία τῆς ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας δὲν ἀναγνωρίστηκε οὔτε γρήγορα οὔτε εὐκόλα ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους λογίους, οἱ ὅποιοι θεωροῦσαν τὴν ποίηση ὡς τὸ ὑψιστὸ λογοτεχνικὸ εἶδος. Οἱ ἐπιφυλάξεις καὶ οἱ ἀμφιβολίες τοὺς, ποῦ συνδέονταν ἐν πολλοῖς καὶ μὲ τὴ διαβρωτικὴ, ὅπως πίστευαν ἀρκετοί, ἐπίδραση τῶν μυθιστορημάτων στὰ ἤθη τῶν νέων, διατηρήθηκαν περίπου μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1880. Βλ. ἐνδεικτικὰ, H. James, *The Art of Fiction*, στὸν τόμο: M. Shapira (ed.), *Selected Literary Criticism*, Cambridge University Press 1981, σσ. 49-51 καὶ Barbara Foley, *Telling the Truth. The Theory and Practice of Documentary Fiction*, Cornell University Press, New York 1986, σ. 132 κ.πολ.

8. J. Kepler, *Somnium, seu opus posthumum De astronomia lunari*, Frankfurt 1634. Τὸ ἔργο

1638, θὰ ἐκδοθεῖ τὸ παρόμοιος θεματικῆς μυθιστόρημα τοῦ Ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου Francis Godwin (1562-1633) μὲ τίτλο *The Man in the Moone* ('Ο ἄνθρωπος στὸ φεγγάρι')⁹, ὅπου ἐπίσης παρουσιάζονται οἱ ἀστρονομικὲς θεωρίες τῆς ἐποχῆς, μέσα ἀπὸ ἓνα πιδὸ σύνθετο ἀφηγηματικὸ πλαίσιο. Εἰδικώτερα, ὁ Godwin ἐμφανίζεται ὡς ὁ ἐκδότης τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο συνέγραψε ὁ Domingo Gonsales (περιγράφοντας τὸ ταξίδι του στὴ σελήνη) καὶ μετέφρασε ἀπὸ τὰ ἰσπανικὰ κάποιος E.M. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀφήγηση τοῦ αὐτόπτη μάρτυρα, ἡ σελήνη εἶναι ἓνας βουκολικὸς παράδεισος, ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ ὑψηλοῦ σωματικοῦ ἀναστήματος εὐτυχισμένους καὶ ἀνέμελους χριστιανούς. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἀπευθυνόμενος στὸν ἀναγνώστη, ὁ μεταφραστὴς E.M. χαρακτηρίζει τὸ ἔργο προῖον φαντασίας, ὅπου ὅμως ἡ ἐπινόηση δὲν εἶναι ἀχαλίνωτη, ἀλλὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν κριτικὴ δύναμη¹⁰.

Φυσικῶ τῷ λόγῳ, οἱ πρῶτες ἀφηγήσεις ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας (σατιρικὲς ἢ μὴ) ἀντανάκλουν τὴν αἰσιόδοξη ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς τοὺς ὅτι ἡ ἐπιστῆμη θὰ ἀποκαλύψει ὅλες τὶς κρυμμένες ἀλήθειες τοῦ σύμπαντος καὶ θὰ παρὰσχει λύσεις γιὰ ὅποιοδῆποτε πρόβλημα. Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 17ου αἰ. φάνηκε νὰ ἐπαληθεύει τὴν πρόβλεψη τοῦ φιλοσόφου Francis Bacon, ὅτι μέσῳ τῆς ἐπιστῆμης καὶ τῆς τεχνικῆς ὁ

γράφηκε στὰ λατινικὰ τὸ 1608 καὶ τὸ ἐξέδωσε ὁ Ludwig Kepler μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του. Στὴ δεκαετία τοῦ 1960, ἐκδίδονται τρεῖς διαφορετικὲς μεταφράσεις του στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα (μετάφρ. N. R. Farladeau, στὸ πλαίσιο τῆς μεταπτυχιακῆς του ἐργασίας, Creighton University 1962· μετάφρ. Patricia Fruech Kirkwood, University of California Press, Berkeley 1965· μετάφρ. E. Rosen, University of Wisconsin Press 1967, ἀνατύπ. Courier Dover Publications 2003). Βλ. A. Roberts, *The History of Science Fiction*, ὁ.π., σσ. 57-60· G. E. Christianson, "Kepler's *Somnium*: Science Fiction and the Renaissance Scientist", *Science Fiction Studies* 3, 1 (1976), σσ. 79-90.

9. Fr. Godwin, *The Man in the Moone, Or a Discourse of a Voyage thither by Domingo Gonsales*, John Norton, London 1638. Τὸ ἔργο θεωρεῖται ὅτι γράφηκε στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1620 καὶ ἐκδόθηκε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ συγγραφέα. Μεταφράστηκε στὰ γαλλικὰ καὶ ἔχει διαπιστωθεῖ ἡ ἐπίδρασή του στὸν Cyrano de Bergerac. Βλ. Fr. Godwin, *The Man in the Moone*, ἐκδ. William Poole, Broadview Press, Ontario 2009 ("Introduction"). Βλ. ἐπίσης W. Poole, "The Origins of Francis Godwin's *The Man in the Moone* (1638)," *Philological Quarterly* 84, 2 (2005), σσ. 189-210· L. T. Sargent, "Themes in Utopian Fiction in English before Wells", *Science Fiction Studies* 3, 3 (1976), σ. 2· Mary Baine Campbell, "Speedy Messengers: Fiction, Cyptography, Space Travel, and Francis Godwin's, *The Man in the Moone*", *The Yearbook of English Studies* 41, 1 (2011), σσ. 190-204.

10. Fr. Godwin, *The Man in the Moone*, ἐκδ. William Poole, ὁ.π., σ. 67: "an essay of Fancy, where *Invention* is shewed with *Judgment*".

ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀνακτήσει τὴν κυριαρχία του ἐπὶ τῆς φύσεως, τὴν ὁποία ἔχασε ἐξαιτίας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καὶ νὰ ἀναιρέσει τὶς συνέπειες τῆς πτώσης, ὅχι στὰ ἔσχατα ἀλλὰ ἐντὸς τῆς ἱστορίας¹¹. Ἡ πίστη στὴ δύναμη τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐνισχύθηκε ἔτι περαιτέρω κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, ποὺ ἀνέδειξε τὴν ἔννοια τῆς προόδου σὲ κεντρικὸ ἄξονα καὶ τελικὸ προορισμὸ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Τὸ ἐπιστημονικὸ, φιλοσοφικὸ καὶ ἰδεολογικὸ ἔδαφος τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰ. ἀποδείχθηκε ἰδιαίτερα γόνιμο γιὰ τὴν ἄνθηση εὐτοπικῶν ἀφηγήσεων, ποὺ διαβεβαίωναν ὅτι ὁ ἐπίγειος Παράδεισος εἶτε ὑπάρχει ἤδη σὲ κάποιον ἄλλο τόπο, εἶτε θὰ δημιουργηθεῖ στὸ μέλλον – καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, ὅμως, ἡ δημιουργία του εἶναι ἐφικτὴ χάρις στὴν τεχνολογία.

Ὡστόσο, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. παρατηρεῖται μιὰ συγκινησιακὴ μετατόπιση καί, παράλληλα μὲ τὴν αἰσιοδοξία, δημιουργοῦνται ἐπιφυλάξεις, φόβοι καὶ ἀγωνίες, ποὺ συνδέονται μὲ τοὺς πρώτους καρποὺς τῆς Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης. Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1780 περίπου, ἔχει ἀρχίσει ἡ χρῆση μηχανῶν στὴν κλωστοῦφαντουργία, στὴ γεωργία, τὴ σιδηρουργία καὶ τὴ μεταλλουργία, ἐνῶ ἀνακαλύψεις ποὺ γίνονται σὲ ἐργαστήρια χημείας βρίσκουν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ σὲ διάφορους παραγωγικοὺς τομεῖς. Ἡ ἀτμομηχανὴ μπαίνει σιγά-σιγὰ στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ συγχρόνως ἀρχίζει ἡ παραγωγὴ μηχανικῶν ἐργαλείων, τὰ ὁποία κατασκευάζουν στοιχεῖα καὶ μέρη τῶν μηχανῶν, π.χ. βίδες, κυλίνδρους, ἄξονια κ.ἄ.¹².

11. Fr. Bacon, *Novum Organum sive Indicia Vera de Interpretatione Naturae*, 1620 (ιδ. Βιβλίο I: “Aphorismi de Interpretatione Naturae et Regno Hominis”). Βλ. B. Farrington, *The Philosophy of Francis Bacon. An essay on its development from 1603 to 1609*, with new translation of fundamental texts, University of Chicago Press, Chicago 1964. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀνθρώπινης κυριαρχίας ἐπὶ τῆς φύσεως στὸ *Novum Organum*, βλ. Eleonora Montuschi, “Order of man, order of nature: Francis Bacon’s idea of a ‘dominion’ over nature”, εἰσήγηση στὸν κύκλο συζητήσεων μὲ θέμα: “The Governance of Nature”, Centre for Philosophy of Natural and Social Science, London School of Economics and Political Science 2010 (ἠλεκτρονικὴ δημοσίευση: <https://iris.unive.it/retrieve/handle/10278/24867/23441/MontuschiBacon.pdf%20ανάκτηση%2010.5.2024>, ἀνάκτηση 10.5.2024). Πρβλ. Carolyn Merchant, “Secrets of Nature: The Bacon Debates Revisited”, *Journal of the History of Ideas* 69, 1 (2008) σσ. 147-162 καὶ *Reinventing Eden. The Fate of Nature in Western Culture*, Routledge, London – New York 2003.

12. Γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις τῆς Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης παραπέμπω στὰ κλασικὰ μελετήματα τοῦ E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Vintage Books, New York 1966 (1963) καὶ τοῦ E. J.

Μπροστὰ σ' αὐτὲς τὶς κοσμογονικὲς ἀλλαγές, μετριάζεται ἡ ἐμπιστοσύνη στὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο, ποὺ χαρακτηρίζε τὸν προηγούμενο αἰῶνα. Οἱ ἄνθρωποι συνειδητοποιοῦν, μᾶλλον ἐπώδυνα, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ θεωρητικὴ διαδικασία ποὺ ὁδηγεῖ στὴ γνώση, ἀλλὰ ὅτι, μέσα ἀπὸ τὶς πρακτικὲς ἐφαρμογές της, μπορεῖ νὰ ἀλλάξει πλήρως τὸν κόσμο καὶ τὴν ἴδια τους τὴ ζωὴ. Καὶ παρὰ τὶς σταθερὲς πεποιθήσεις τῶν Διαφωτιστῶν ὅτι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ πρόοδος θὰ ἦταν ἐπωφελεῖς γιὰ ὅλους, ἡ πραγματικότητά φανερώνει ὅτι ἐν τέλει τὸ ὄφελος θὰ ἀφορᾷ πολὺ λίγους. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ἡ ἐξέγερση τῶν ἐργατῶν τῆς κλωστοῦφαντουργίας στὴν Ἀγγλία – γνωστὴ ὡς «κίνημα τῶν Λουδδιτῶν»¹³. Τὸ 1811, ἀντιδρώντας στὴν ἐκμηχάνιση τῆς κλωστοῦφαντουργίας, ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλεια θέσεων ἐργασίας, ἐργάτες εἰσέβαλαν σὲ ἐργοστάσια τοῦ Νότιγγαμ καὶ κατέστρεψαν τὶς μηχανές. Ἡ ἐξέγερση ἐξαπλώθηκε σὲ ὅλες τὶς βιομηχανικὲς πόλεις τῆς Ἀγγλίας καὶ διήρκεσε δύο χρόνια, προκαλώντας κρίση στὴν ἤδη προβληματικὴ βρετανικὴ οἰκονομία. Ἡ κυβέρνησις ἔστειλε ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν 12.000 στρατιῶτες – δηλαδὴ περίπου ὅσους εἶχε στείλει τὸ 1808 στὴν Πορτογαλία γιὰ νὰ λάβουν μέρος στοὺς πολέμους τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου. Ἡ ἐξέγερση κατεστάλη καὶ οἱ συλληφθέντες πέρασαν ἀπὸ μαζικὴ δημόσια δίκη καὶ καταδικάστηκαν σὲ θάνατο ἢ σὲ ἐκτοπισμὸ. Σημειωτέον, ὅτι τὸ 1812 ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις εἶχε περάσει τὸν Νόμο περὶ καταστροφῆς τῶν Μηχανῶν (Frame Breaking Act), ποὺ προέβλεπε

Hobsbawm, *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*, Weidenfeld and Nicolson, London 1962 καὶ *Industry and Empire: From 1750 to the Present Day*, ἀναθ. ἔκδ., ἐπιμ. C. Wrigley, New Press / W. W. Norton, New York 1999 (1968). Γιὰ τὶς τεχνολογικὲς καινοτομίες, ἐξαιρετικὰ κατατοπιστικὸ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ J. Mokyr, *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*, Oxford University Press, New York 1992. Τέλος, παραμένει ἐνδιαφέρουσα ἡ μελέτη τοῦ Fr. Engels, *The Condition of the Working Class in England* (1845), δεδομένου ὅτι ἀποτελεῖ ἄμεση μαρτυρία γιὰ τὴν κατάστασι τῆς ἐργατικῆς τάξης τὴν ἐποχὴ τῆς Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης.

13. Γιὰ τὴν ἐξέγερση τῶν Λουδδιτῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προμνημονευθέντα μελετήματα τοῦ Thompson καὶ τοῦ Hobsbawm (σημ. 12), βλ. εἰδικώτερα: K. Sale, *Rebels Against the Future: The Luddites and Their War on the Industrial Revolution. Lessons for the Computer Age*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Mass. 1995· D. F. Noble, "Breaking the Frame: Technology and the Luddite Rebellion", *Osiris* 5 (1989), σσ. 48-71· M. Thomis, *The Luddites: Machine-Breaking in Regency England*, Croom Helm, London 1970· J. L. Hammond – Barbara Hammond, *The Skilled Labourer, 1760-1832*, Longmans, London 1919 (τὸ κεφ. "Luddism: Revolt Against the Future").

τῇ θανατικῇ ποινῇ γιὰ ὅποιον διέπραττε τὸ συγκεκριμένο ἔγκλημα. Ἄς προστεθεῖ, ἐπίσης, ὅτι ἀπὸ τῇ δεκαετία τοῦ 1830 μέχρι τὸ 1850 σημειώθηκαν ἀνάλογες ἀναταραχὲς στὴ Γαλλία (Λυόν, Παρίσι κ.ἄ.), στὴν ἀρχὴ μὲ ἐξαγριωμένους ράφτες καὶ στὴ συνέχεια μὲ ἐργάτες τῆς μεταξουργίας¹⁴.

Γιὰ κρατικούς καὶ οἰκονομικούς παράγοντες αὐτὲς οἱ ἀντιδράσεις ὀφείλονταν στὴν ἄρνηση τῆς κοινωνίας νὰ ἐκσυγχρονιστεῖ. Γιὰ τοὺς λογοτέχνες, ὅμως, ἀποτελοῦσαν πρῶμα φανερώματα ἐνὸς ὅχι καὶ τόσο φωτεινοῦ μέλλοντος. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐξέχοντες ὑπερασπιστὲς τοῦ κινήματος τῶν Λουδδιτῶν ἦταν ὁ Μπάιρον, ὁ ὁποῖος τὸ 1812 καταψήφισε τὸν νόμο περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν μηχανῶν στὴ Βουλὴ τῶν Λόρδων, ἐκφωνώντας μιὰ συγκλονιστικὴ πολιτικὴ ὁμιλία, ὅπου ὑποστήριζε ὅτι στὸν πολιτισμένο κόσμον ὑπάρχει μεγαλύτερη καταπίεση τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ ὅ,τι στὶς ὀθωμανοκρατούμενες χῶρες ποὺ εἶχε ἐπισκεφθεῖ¹⁵. Ἄλλοι ὁμότεχνοί του ἐξέφρασαν τὴν ἀγωνία τους μέσα ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ τους ἔργο. Ἦδη τὸ 1805 ἐκδίδεται τὸ μυθιστόρημα *Le Dernier homme* (Ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος) τοῦ Γάλλου συγγραφέα Cousin de Grainville (1746-1905), ὅπου περιγράφεται ἡ οἰκολογικὴ καταστροφὴ τῆς Γῆς¹⁶. Ἀκολουθεῖ, στὰ 1818, τὸ *Frankenstein; or, The*

14. Οἱ ἐξεγέρσεις ἔγιναν γνωστὲς μὲ τὸ ὄνομα «Révolte des canuts» (*canut* ὀνομάζονταν οἱ ἐργάτες τῆς μεταξουργίας στὴ Λυόν). Βλ. ἐνδεικτικά, A. Chavent, *La Révolte des Canuts, 1831-1834*, Éditions Ouvrières, Paris 1973 καὶ L. Frobert – G. J. Sheridan, «Les Canuts, la Fabrique et les insurrections», *Le Solitaire du ravin. Pierre Charnier, 1795-1857, canut lyonnais et prud'homme tisseur*, ENS Éditions, Paris 2014, σσ. 33-47.

15. Τὸ γεγονός μνημονεύεται σὲ ὅλες τὶς βιογραφίες τοῦ Μπάιρον. Παραπέμπω, ὡστόσο, στὸ ἔργο τοῦ R. C. Dallas, *Recollections of the Life of Lord Byron from the year 1808 to the end of 1814* (Charles Knight, London 1824, σσ. 188-217), τὸ ὁποῖο βασίστηκε σὲ ἔγγραφα καὶ στοιχεῖα ποὺ παρείχε ὁ ἴδιος ὁ ποιητής (τὸ κείμενο τῆς ὁμιλίας του, στὶς σσ. 205-218). Ἑλλ. μετάφρ. τῆς ὁμιλίας ἀπὸ τὸν Πάνο Τριγάζη, *Ὁ Λόρδος Βύρων στὴν Ἀττικὴ*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Ταχυδρομεῖα, Ἀθήνα 2016, σσ. 75-82. Ἄς προστεθεῖ ὅτι τὸ 1816 ὁ Μπάιρον συνέθεσε καὶ ἕνα ποίημα ἀφιερωμένο στὴν ἐξέγερση τῶν Λουδδιτῶν ("Song for the Luddites"), τὸ ὁποῖο ἀπέστειλε στὸν Ἰρλανδὸ ποιητὴ Thomas Moore, βλ. *The Works of Lord Byron, Poetry*. Vol. 7, ἐκδ. Ernest Hartley Coleridge, John Murray, London / Charles Scribner's Sons, New York 1905, σ. 42.

16. Τὸ ἔργο δημοσιεύθηκε μετὰ τὴν αὐτοκτονία τοῦ συγγραφέα. Μεταφράστηκε στὰ ἀγγλικά, χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ Grainville, τὸ 1806, μὲ τὸν τίτλο: *Omegarus and Syderia* καὶ θεωρεῖται ὅτι ἐνέπνευσε στὴ Mary Shelley τὸ (ὁμότιτλο) μυθιστόρημα *The Last Man* (1826), ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα δείγματα μετα-ἀποκαλυπτικῆς μυθοπλασίας. Τὸ 1811 ἐπανεκδίδεται στὰ γαλλικά ἀπὸ τὸν Charles Nodier, μὲ ἀξιοσημείωτη ἐπιτυχία: βλ.

Modern Prometheus (Φράνκεσταϊν ἢ ὁ σύγχρονος Προμηθέας) τῆς Mary Shelley, ποὺ παρουσιάζει τὴν τρομακτικὴ πιθανότητα τῆς δημιουργίας ἀνθρώπων μὲ ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνολογικὰ μέσα. Τὸ 1846, ὁ Émile Souvestre (1806-1854) ἐκδίδει τὴν πρώτη ἀντιβιομηχανικὴ δυστοπία, μὲ τίτλο *Monde tel qu'il sera* (Ὁ κόσμος ὅπως θὰ γίνηι). Ὁ κόσμος αὐτός, ποὺ τοποθετεῖται στὸ ἔτος 3000, κυβερνᾶται ἀπὸ τὴ «Δημοκρατία τῶν Ἡνωμένων Συμπεφρονόντων», ἓνα παγκόσμιον κράτος μὲ κεντρικὸ σύνθημα τῆς φράσης: «Τὰ πάντα μὲ ἀτμό». Ἡ τεχνολογία κυριαρχεῖ παντοῦ καί, ὅπως λέει ὁ συγγραφέας, οἱ καπιταλιστές «παράγουν ἀνθρώπους ὅπως οἱ μηχανεὶς φτηνὰ ὑφάσματα»¹⁷. Παρατηροῦμε, λοιπόν, ὅτι ἡ συγκινησιακὴ στροφὴ τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, ποὺ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴ δυστοπία, ἐκδηλώνεται μετὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης σὲ μεγάλῃς κλίμακας πρακτικὸς σκοποῦς, δηλαδὴ στὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη. Προφανῶς, αὐτὴ ἡ στροφὴ ἀντανάκλα τὴν ἀγωνία καὶ τὸν φόβον τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν – ἢ πάντως ἑνὸς σημαντικοῦ μέρους τους. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, τὸ μυθιστόρημα τοῦ Fernand Giraudeau (1835-1904), *La Cité nouvelle* (Ἡ νέα πόλη, 1868), ποὺ παρουσιάζει ὡς διέξοδο τὴν ἐπιστροφή σὲ ἓνα κλειστὸ κόσμον φεουδαρχικοῦ τύπου, θὰ μπορούσε νὰ παραβληθεῖ ἀναλογικὰ μὲ τὴν πρόταση τῆς Hana Arendt γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὸν πολιτισμὸ τῶν ἐργαλείων¹⁸.

Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 18ου αἰ. μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ ἐκδίδεται σημαντικὸς ἀριθμὸς ἔργων ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας. Ὁ κατάλογος τῶν συγγραφέων περιλαμβάνει διάσημα ὀνόματα: Daniel Defoe, Jonathan Swift, Louis-Sébastien Mercier, Restif de la Bretonne, Edmont About, Georges Sand, E.T.A. Hoffmann, Mary

σχετικὰ M. Angenot, ὁ.π., σ. 61. Πρβλ. A. Roberts, ὁ.π., σσ. 122-123.

17. «...fabriquer de l'homme à l'instar du calicot», ὅπως παρατίθεται στὸ M. Angenot, ὁ.π., σ. 63.

18. Hannah Arendt, *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago 1958 (ἐλλ. ἔκδ.: *Ἡ ἀνθρώπινη κατάσταση*, μετάφρ. Π. Γεωργίου, ἐκδ. Πατάκης, Αθήνα 2020). Στὸ προκείμενο πόνημά της, ἡ Arendt διερευνᾷ τὴ φύση τῶν ἀνθρώπινων δραστηριοτήτων καὶ προβαίνει στὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸν μόχθο, τὴν ἐργασία καὶ τὴν πράξη. Ἐπικρίνει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ αὐτοματισμοῦ καὶ τὴ συνακόλουθη ἀλλοτρίωση τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἐργασία τους καὶ ὑπερασπίζεται τὴν ἐπιστροφή σὲ μιὰ αὐθεντικώτερη κατάσταση, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ χρῆση τῶν ἐργαλείων καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς τεχνικῆς (σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν τεχνολογικὴ) δεξιότητος (αὐτὸ ποὺ θὰ λέγαμε «μαστοριά»), θεωρώντας τὴν θεμελιώδη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία καὶ τὴ σχέση μας μὲ τὸν κόσμον.

Shelley, Edgar Allan Poe, Nathaniel Hawthorn – και βέβαια, Ίούλιος Βέρν. Στο ίδιο διάστημα εμφανίζονται διάφορες τάσεις, που άργότερα θα εξελιχθούν σε υποκατηγορίες της επιστημονικής μυθοπλασίας. Από λογοτεχνικής άποψως, οι τάσεις αυτές μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες: στις διδακτικές αφηγήσεις, στη σάτιρα, και στα λεγόμενα «επιστημονικά ρομάντζα»¹⁹. Στις διδακτικές αφηγήσεις, όπου ανήκουν τα έργα του Kepler, του Godwin και βεβαίως του Ίουλίου Βέρν, ή πλασματική ιστορία χρησιμεύει ως πλαίσιο για τη μετάδοση επιστημονικών και τεχνολογικών γνώσεων. Στα «επιστημονικά ρομάντζα» συμβαίνει το αντίστροφο: δηλαδή, η επιστήμη και η τεχνολογία αποτελούν το πλαίσιο για την ανάπτυξη της πλοκής και λειτουργούν ως βασικοί παράγοντες της περιπέτειας· έδω ανήκει η πλειονότητα των αφηγήσεων επιστημονικής μυθοπλασίας – λογοτεχνικής, κινηματογραφικής, τηλεοπτικής και των κόμικς. Τέλος, η σάτιρα είναι το πρώτο πεδίο στο οποίο αξιοποιήθηκε η επιστημονική εξέλιξη. Οι καρικατουρες των μηχανών έγιναν προσφιλής επιλογή των σατιρικών συγγραφέων, οι οποίοι περι-

19. Βλ. πρόχειρα Virginia F. Bereit, “The Genre of Science Fiction”, ό.π., σ. 896 και A. B. Evans, ό.π., σσ. 167-170. Αξίζει έδω να σημειωθεί και μιá ιδιαίτερη κατηγορία που εμφανίστηκε κατά τον 19ο αί. και ονομάστηκε ούχρονία (*uchronia*), κατ’ αναλογία προς την ούτοπία. Πρόκειται για αφηγήματα που ανασυγχροτούν το παρελθόν, με άξονα το έρώτημα: «Τί θα γινόταν αν;» και δίνουν μιá εναλλακτική έκδοχή της ανθρώπινης ιστορίας. Το πρώτο δείγμα τέτοιου μυθιστορήματος είναι τό: *Histoire de la Monarchie universelle: Napoléon et la conquête du monde (1812-1832)* [Ιστορία της παγκόσμιας μοναρχίας: Ο Ναπολέων και η κατάκτηση του κόσμου (1812-1832)], του Louis Geoffroy, που εκδόθηκε το 1836 και κυκλοφόρησε αναθεωρημένο το 1841 με τίτλο *Napoléon Apocryphe* (Ο απόκρυφος Ναπολέων), στο όποιο ο Ναπολέων κατακτά τη Ρωσία και κατόπιν όλόκληρο τον κόσμο (βλ. A. Roberts, ό.π., σσ. 143-149). Έξισου αξιοπρόσεκτο, αν και χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία στο αναγνωστικό κοινό, είναι και το μυθιστόρημα του ιδεαλιστή φιλοσόφου Charles Renouvier με τίτλο: *Uchronie (l’utopie dans l’histoire)* [Ούχρονία (ή ούτοπία στην ιστορία)], το 1857, όπου παρουσιάζεται η εναλλακτική ιστορία μιás Ευρώπης, που δεν θα είχε γνωρίσει τον χριστιανισμό. Ίδού, λοιπόν, οι πρόγονοι του μυθιστορήματος του Philip K. Dick, *The Man in the High Castle* (Ο άνθρωπος στο ψηλό κάστρο, 1962), που επίσης παρουσιάζει μιá εναλλακτική ιστορία του δυτικού κόσμου, μετά τη νίκη των δυνάμεων του Άξονα στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Για το είδος της εναλλακτικής ιστορίας, βλ. A. Duncan, “Alternate History”, στον τόμο: E. James – Farah Mendlesohn (eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, ό.π., σσ. 209-218 καθώς και τον ιστότοπο του R. B. Schmunk, *Uchronia* (<http://www.uchronia.net/>), όπου συγκεντρώνονται πληροφορίες για το είδος, τα έργα και τους συγγραφείς.

έγραψαν τεχνολογικά εξελιγμένες οὐτοπίες, ὡς πλαίσιο γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τους κριτικὴ. Τὸ πιὸ γνωστὸ παράδειγμα εἶναι βέβαια τὸ *Gulliver's Travels* (*Ταξίδια τοῦ Γκάλιβερ*, 1726) τοῦ Jonathan Swift (1667-1745)²⁰, πού, σημειωτέον, ἦταν ἀνιψιὸς τοῦ Francis Godwin. Ἀξίζει ὅμως νὰ σημειώσουμε ὅτι ἔχουν προηγηθεῖ τὰ σατιρικὰ ἔργα τοῦ Savinien de Cyrano de Bergerac (1619-1655), *L'Autre Monde: ou Les États et Empires de la Lune* (*Ὁ Ἄλλος Κόσμος: ἢ Τὰ κράτη καὶ οἱ αὐτοκρατορίες τῆς Σελήνης*, 1657) καὶ *Les États et Empires du Soleil* (*Τὰ κράτη καὶ οἱ αὐτοκρατορίες τοῦ Ἥλιου*, 1662)²¹, ἡ φαρσοκωμωδία τῆς Ἀγγλίδας Aphra Behn (1640-1689), *The Emperor of the Moon* (*Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Σελήνης*), ποὺ παραστάθηκε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία τὸ 1687, καὶ ἓνα, ὅχι καὶ τόσο γνωστὸ σήμερα, σατιρικὸ μυθιστόρημα τοῦ Daniel Defoe (1660-1731), μὲ τίτλο *The Consolidator, or Memoirs of Sundry Transactions from the World of the Moon, translated from the Lunar Language* (*Ὁ ἐξυγιαντής, ἢ Ἀπομνημονεύματα διάφορων συναλλαγῶν ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς Σελήνης, μεταφρασμένα ἀπὸ τὴ σεληνιακὴ γλῶσσα*, 1705)²². Ἀπόηχους αὐτῆς τῆς τάσης θὰ βροῦμε ἐπίσης στὸ *Erewhon* (1872) τοῦ Samuel Butler (1835-1902) καὶ στὸ *Brave New World* (*Θαυμαστός νέος κόσμος*, 1932) τοῦ Aldus Huxley (1894-1963).

Παραλλήλως, ἤδη στὴν πρώιμη περίοδο τοῦ εἴδους διαμορφώνονται οἱ δύο στάσεις ἀπέναντι στὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη, ἡ αἰσιόδοξη καὶ ἡ ἀπαισιόδοξη, ποὺ ἐκφράζονται ἀντίστοιχα στὶς εὐτοπικὲς καὶ τὶς δυστοπικὲς ἀφηγήσεις. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ ἐπιστημονικὲς δυστοπικὲς ἀφηγήσεις δὲν εἶναι παράγωγο τοῦ μεταπολεμικοῦ κόσμου (δεκαετία 1950 καὶ ἐξῆς), ἀλλὰ ἐμφανίστηκαν λίγο μετὰ τὴ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἐνσωματώνουν τίς (εὐλογες) ἀνησυχίες ἐνὸς κόσμου ποὺ βίωνε τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς ρήξης: τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν «κουλτούρα τοῦ ἐργαλείου» στὴν «κουλτούρα τῆς μηχανῆς».

Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας ὅτι δυστοπικὲς ἀφηγήσεις συνέγραψαν ἐπίσης ὁ Ἰούλιος Βερν καὶ ὁ H. G. Wells. Ἡ δυστοπία τοῦ Βερν τιτλοφορεῖται *Paris au XXe siècle* (*Τὸ Παρίσι στὸν 20ὸ αἰ.*) καὶ γράφεται τὸ 1863, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκδοθεῖ. Ὁ νεαρὸς πρωταγωνιστὴς τοῦ ἔργου ζεῖ σὲ ἓναν κόσμον

20. Βλ. ἐνδεικτικὰ A. Roberts, *ὁ.π.*, σσ. 92-96.

21. Γενικὲς πληροφορίες βλ. A. Roberts, *ὁ.π.*, σσ. 63-67.

22. M. Angenot, *ὁ.π.*, A. B. Evans, *ὁ.π.*, A. Roberts, *ὁ.π.*, σσ. 108-109.

μὲ ταχύτατα αὐτοκίνητα, οὐρανοξύστες καὶ τηλεπικοινωνίες, ἀλλὰ δὲν βρίσκει νόημα καὶ χαρὰ στὴ ζωὴ του.²³ Ὁ Wells, πάλι, στὸ μυθιστόρημα *The Time Machine* (*Ἡ Μηχανὴ τοῦ Χρόνου*, 1895), μέσα ἀπὸ ἓνα ταξίδι στὸ μέλλον, δείχνει πῶς μιὰ κοινωνία φθάνει στὴν καταστροφή, παρ' ὅλο πὺν ἔχει δημιουργηθεῖ μὲ τὶς καλύτερες προθέσεις²⁴.

Ἐν τούτοις, οἱ δύο αὐτοὶ συγγραφεῖς δὲν ἔμειναν στὴν ἱστορία γιὰ τὶς δυστοπίες τους, ἀλλὰ ὡς ἐκεῖνοι πὺν ἔδωσαν λογοτεχνικὴ ὑπόσταση στὴν ἐπιστημονικὴ μυθοπλασία. Ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως, τοῦτο δὲν εἶναι ἀβάσιμο. Ἔχω ὅμως τὴ γνώμη ὅτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ κριτήρια, βάρυνε τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενον τῶν μυθιστορημάτων τους. Ὁ Ἰούλιος Βέρν, μὲ τὸν ὅποιον θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι τελειώνει ἡ περίοδος τῆς “ἀθωότητος” τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, πάντα παρουσιάζει τὴν ἐπιστῆμην ὡς τὸν ἀποκλειστικὸ παράγοντα διαρκοῦς καὶ ἀπεριόριστος ἀνάπτυξης, πὺν ἐπιλύει ὀριστικὰ ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἀντιφάσεις καὶ δημιουργεῖ τὸ μέλλον ἀπὸ τὸ παρὸν χωρὶς καμμία ρήξιν ἢ ὀπισθοδρόμηση.²⁵ Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, τὰ μυθιστορήματά του θεωρήθηκαν κατάλληλα ἀναγνώσματα γιὰ παιδιὰ, δεδομένης τῆς διδακτικῆς τους διάστασης. Ὀλόκληρες γενιὲς μεγάλωσαν μὲ τὶς συναρπαστικὲς περιπέτειές του, προσλαμβάνοντας μέσα ἀπὸ αὐτὲς τὴν ἀξιωματικὴν θέσιν ὅτι ἡ ἐπιστῆμην θὰ σώσει τὸν κόσμον, ὅπως ἔσωσε τοὺς πλασματικὺς ἥρωες τῶν ἔργων του.

Ἐξαιρώντας τὴ διδακτικὴ διάσταση, τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν H. G. Wells, ἀλλὰ μὲ μιὰ ἀξιοπρόσεκτη διαφορὰ: ἡ ἐπιστῆμην καὶ ἡ

23. Βλ. τὸ εἰδικὸ μελέτημα τοῦ D. Platten, “A Hitchhiker’s Guide to Paris: *Paris au XXe siècle*”, στὸν τόμον: E. J. Smyth (ed.), *Jules Verne: Narratives of Modernity*, Liverpool University Press, Liverpool 2000, σσ. 78-93 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

24. Βλ. πρόχειρα, P. Parrinder, *H.G. Wells’s The Time Machine: A Critical Companion*, Greenwood Press, Westport, Conn. 2001· J. Wackfelt, *The Future of Society: Dystopian and Utopian Aspects in H.G. Wells’ The Time Machine and Men Like Gods*, διπλωματικὴ ἐργασία, Department of Languages and Literatures, Univ. of Göteborg 2012 (ἠλεκτρονικὰ διαθέσιμο: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/32596/gupea_2077_32596_1.pdf, ἀνάκτηση: 10.5.2024).

25. Ἀπὸ τὴν ἐκτενέστατη βιβλιογραφία περὶ Ἰουλίου Βέρν σημειώνω, προχείρως, τὰ μελετήματα: A. B. Evans, *Jules Verne Rediscovered: Didacticism and the Scientific Novel*, Greenwood Press, Westport, Conn. 1988· E. J. Smyth (ed.), *Jules Verne: Narratives of Modernity*, ὁ.π.· T. Unwin, *Jules Verne*, Oxford University Press 2005· καὶ βέβαια τὸ θεμελιακὸ ἔργο τοῦ Jean Chesneaux, *Jules Verne*, Julliard, Paris 1971. Πρὸβλ. A. Roberts, ὁ.π., σσ. 183-200· M. Angenot, ὁ.π., σσ. 64-66.

τεχνολογία παρουσιάζονται στα έργα του ως ή λύση στα προβλήματα που έχει προκαλέσει ή προηγούμενη έσφαλμένη ή αλόγιστη χρήση τους. Κοντολογίς, με τις επιστημονικές μυθοπλασίες του Wells ή εὐτοπία συνδέεται με την καλή χρήση της επιστήμης και της τεχνολογίας, ενώ ή δυστοπία προκύπτει από την κακή χρήση τους²⁶.

Ἡ διάκριση καλῆς καὶ κακῆς χρήσης θὰ χαρακτηρίζει στὸ ἐξῆς τὶς μῆ-δυστοπικὲς ἀφηγήσεις τοῦ εἵδους, ἀπὸ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Edward Bellamy καὶ τοὺς ὑπερήρωες τῶν κόμικς καὶ τοῦ κινηματογράφου μέχρι τὴν ἐμβληματικὴ τηλεοπτικὴ σειρὰ *Star Trek* καὶ τὶς τριλογίες τῆς διαστημικῆς ὅπερας Ὁ πόλεμος τῶν ἄστρων²⁷. Ὡστόσο, δὲν ἐπηρέασε διόλου τοὺς συγγραφεῖς τῆς δυστοπικῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας, οἱ ὅποιοι συνέχισαν νὰ περιγράφουν ἕνα ζοφερὸ μέλλον, προσπερνώντας τὸ ζήτημα τῆς καλῆς ἢ κακῆς χρήσης. Ἔτσι, τὸ 1872, στὸ σατιρικῆς στό-χευσης μυθιστόρημά του με τίτλο *Erewhon*, ὁ Samuel Butler περιγράφει μιὰ οὐτοπία ὅπου δὲν ὑπάρχουν καθόλου μηχανές, διότι οἱ κάτοικοί της πιστεύουν ἀκράδαντα ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι ἐπικίνδυνη²⁸.

Σὲ πείσμα καὶ τῆς εὐτοπικῆς τοποθέτησης τοῦ Wells καὶ τῆς αἰσιο-δοξίας ἐνόφει τῆς Δεύτερης Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης, πρὸς τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. παρατηρεῖται μιὰ πύκνωση στὴν ἐκδοσὴ δυστοπικῶν μυθ-ιστορημάτων καὶ παράλληλα ἕνα εἶδος ἄτυπου «διαλόγου» ἀνάμεσα

26. Γιὰ τὸν H. G. Wells βλ. ἐνδεικτικά: B. Bergonzi, *The Early H.G. Wells: A Study of the Scientific Romances*, Manchester University Press 1961· B. Bergonzi (ed.), *H. G. Wells: A Collection of Critical Essays*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs N.J. 1976· P. Parrinder – C. Rolfe (eds.), *H. G. Wells Under Revision: Proceedings of the International H. G. Wells Symposium* (London, July 1986), Associated University Presses, Cranbury N.J. 1990. Πρὸβλ. M. B. Tymn, ὁ.π., σσ. 42-43· A. Roberts, ὁ.π., σσ. 200-223. Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰούλιος Βέρν ἐπισημαίνει ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν δικῶν του ἐπιστημονικῶν μυθοπλασιῶν ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες τοῦ Wells ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δεύτερος δὲν βασιίζεται σὲ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, ἀλλὰ στὴ φαντασία του (βλ. A. B. Evans, “The Origins of Science Fiction Criticism: From Kepler to Wells”, ὁ.π., σ. 175).

27. Βλ. σχετικὲς παρατηρήσεις μου στὸ μελέτημα: «Οἱ ὑπεράνθρωποι ἥρωες ἀπὸ τὴ ρο-μαντικὴ λογοτεχνία στὴν “ἐπιστημονικὴ φαντασία”: νέοι “μεσσίες” σὲ μιὰ ἐσχατολογία χωρὶς τέλος», *Θεολογία* 94, 1 (2023): Ἀφιέρωμα στὴ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα, σσ. 143-144, 150-151.

28. Βλ. σχετικά, Elinor Shaffer, *Erewhons of the Eye: Samuel Butler as Painter, Photographer and Art Critic*, Reaktion Books, London 1988· J. G. Paradis, *Samuel Butler: A Victorian against the Grain*, University of Toronto Press, Toronto 2007. Πρὸβλ. Sue Zemka, “Erewhon and the End of Utopian Humanism”, *ELH* 69, 2 (2002), σσ. 439-472.

στις εὐτοπικὲς καὶ τὶς δυστοπικὲς προσεγγίσεις τοῦ ἐπίμαχου θέματος. Ἔτσι, ἀντιδρώντας στὴ σοσιαλιστικὴ εὐτοπία τοῦ Edward Bellamy (1850-1898), *Looking Backward, 2000-1887* (Κοιτώντας πρὸς τὰ πίσω, 2000-1887, 1888), ὁ Richard Michaelis (1839-1909) θὰ ἐκδώσει τὸ δυστοπικὸ ἔργο του *Looking Further Forward: An Answer to Looking Backward by Edward Bellamy* (Κοιτώντας πιὸ μπροστά: Μιὰ ἀπάντηση στὸ Κοιτώντας πρὸς τὰ πίσω τοῦ Ἑντουαρντ Μπέλλαμυ, 1890) καὶ ὁ Conrad Wilbrandt (1832-1921) τὸ ἀντίστοιχης ὑφῆς ἀφήγημα *Mr. East's Experiences in Mr. Bellamy's World: Records of the Years 2001 and 2002* (Οἱ ἐμπειρίες τοῦ κ. Ἡστ στὸν κόσμον τοῦ κ. Μπέλλαμυ: Ἀρχεῖα τῶν ἐτῶν 2001 καὶ 2002, 1891), ἐνῶ ὁ Ignatius Donnelly (1831-1901), στὸ *Caesar's Column: A Story of the Twentieth Century* (Ἡ στήλη τοῦ Καίσαρα: Μιὰ ἱστορία τοῦ 20οῦ αἰῶνα, 1890) καὶ ὁ Jack London (1876-1916) στό: *The Iron Heel* (Ἡ σιδερένια φτέρνα, 1907) θὰ ἀντιστρέφουν ἐμμέσως τὴν εὐτοπία τοῦ Bellamy, χωρὶς κάποια εὐθεῖα ἀναφορὰ στὸ ἔργο του²⁹. Τὴν ἴδια πρακτικὴ θὰ συναντήσουμε καὶ στὸν *Θαυμαστὸ νέον κόσμον* τοῦ Huxley, ὅπου παρωδεῖται (καὶ ἀντιστρέφεται) τὸ ἔργο τοῦ H. G. Wells, *Men like Gods* (Ἄνθρωποι σὰν θεοί, 1923), μιὰ εὐτοπία σὲ ἓνα παράλληλον σύμπαν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῆς ὥς «ἐπιστημονικὴ φαντασία»³⁰.

Αὐτὸς ὁ ιδιότυπος διάλογος ἀλλὰ καὶ ὅσα συμβαίνουν στὸ πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας ἀπὸ τὸ 1870 μέχρι τὸ 1930 δὲν εἶναι παρὰ ἢ μεταφορὰ στὸ πεδίο τῆς λογοτεχνίας τῶν ἱστορικῶν, νοοτροπικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συνθηκῶν ἐκείνης τῆς περιόδου. Γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, ἡ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη εἶναι ραγδαία³¹: μετὰ τὸν τηλέγραφο

29. Γενικὰ γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, βλ. A. Roberts, ὁ.π., σσ. 170-178 (Bellamy: σσ. 170-172). J. Rieder, "Fiction, 1895-1926", στὸν τόμο: M. Bould – Sherril Vint, *The Routledge Concise History of Science Fiction*, ὁ.π., σσ. 23-31. B. Stableford, "Dystopias", στὸν τόμο: J. Clute – P. Nicholls (eds.), *The Encyclopedia of Science Fiction*, Orbit, London 21993, σσ. 360-362. Εἰδικώτερα γιὰ τὸν Bellamy, βλ. Daphne Patai (ed.), *Looking Backward, 1888-1888: Essays on Edward Bellamy*, University of Massachusetts Press, Amherst, Mass. 1988. Γιὰ τὸ *Iron Heel* τοῦ Jack London, βλ. T. Barley, "Prediction, Programme and Fantasy in Jack London's *The Iron Heel*", στὸν τόμο: D. Seed (ed.), *Anticipations: Essays on Early Science Fiction and its Precursors*, Syracuse University Press, New York 1995, σσ. 153-171.

30. Βλ. P. Fircchow, "Science and Conscience in Huxley's *Brave New World*", *Contemporary Literature* 16, 3 (1975), σ. 303.

31. Βλ. σχετικὰ E. J. Hobsbawm, *Industry and Empire: From 1750 to the Present Day*,

καὶ τὴν ἀτμομηχανή, ὁ δυτικὸς κόσμος γνωρίζει τὸν ἠλεκτρισμό, τὸν φωνόγραφο, τὴ φωτογραφία, τὸν ἀσύρματο, τὶς ἀκτίνες X, τὰ πρῶτα αὐτοκίνητα, τὰ πρῶτα ἀεροπλάνα, τὸν κινηματογράφο, τὸ τηλέφωνο. Ἀλλὰ οἱ καινοτομίες αὐτὲς διεύρυναν, ἀντὶ νὰ γεφυρώσουν, τὸ χάσμα ἀνάμεσα στοὺς ὁπαδοὺς καὶ τοὺς πολεμίους τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνολογικῆς προόδου. Ἄν οἱ πρῶτοι θριαμβολογοῦσαν, λ.χ., γιὰ τὴ διάνοιξη τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, οἱ δεύτεροι μπορούσαν νὰ τοὺς ἀντιπαραθέσουν τὶς ἐξεγέρσεις τῶν ἐργατῶν στὴ μεταξουργία, ποὺ ὁ ἀπὸηχός τους ἔφθασε μέχρι τὴν Παρισινὴ Κομμούνα (1871), καὶ γενικώτερα τὴν κατάσταση τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀνθρώπων σὲ ἓναν κόσμο ποὺ παραδινόταν ὅλο καὶ περισσότερο στὴ δύναμη τῆς μηχανῆς ἦταν τόσο πιεστικὴ, ὥστε ἀκόμη καὶ συγγραφεῖς μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ λογοτεχνικὸ προσανατολισμὸ, ὅπως ὁ E.M. Forster (*The Machine Stops*, 1909) καὶ ὁ D.H. Lawrence (*The Industrial Magnate*, 1916), καταπιάστηκαν μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, περιγράφοντας τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητος μέσα σὲ μιὰ μηχανοκρατούμενη κοινωνία³². Ἀκόμη καὶ ἡ ἐπώδυνη ἐμπειρία τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου δὲν κλόνησε τὴν αἰσιοδοξία τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου, διότι οἱ μὲν νικητὲς ἀπέδιδαν τὴ νίκη τους στὴν τεχνολογικὴ τους ὑπεροχή, ἐνῶ οἱ νικημένοι στὴν ἔλλειψή της.

Ἀνάλογη ἀναταραχὴ προκάλεσαν καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς θεωρίες ποὺ εἴτε ἔγιναν ἀποδεκτὲς εἴτε πρωτοδιατυπώθηκαν κατὰ τὴν ἴδια περίοδο: ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ, τὴ δαρβινικὴ θεωρία, τοὺς νόμους τῆς θερμοδυναμικῆς, τὰ πειράματα τοῦ Παβλόφ, τὴ θεωρία τῆς σχετικότητος. Πέρα ἀπὸ τὸ εἰδικό τους περιεχόμενο, οἱ καινούργιες θεωρίες ἔθεταν

δ.π.: V. Smil, *Creating the Twentieth Century: Technical Innovations of 1867-1914 and Their Lasting Impact*, Oxford University Press, Oxford – New York 2005· T. I. Williams – T. K. Derry, *A Short History of Twentieth-Century Technology c. 1900-c. 1950*, Oxford University Press, Oxford – New York 1982· J. D. Bernal, *Science and Industry in the Nineteenth Century*, Indiana University Press, Bloomington 1970.

32. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ ἀφηγήσεις ἐπιστημονικῆς μυθοπλασίας διασταυρώνονται μὲ τὰ καλλιτεχνικὰ κινήματα τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰ. (ντανταϊσμός, φουτουρισμός, μοντερνισμός), εἴτε σὲ θετικὴ συνάφεια (ἡ ἀγάπη τῶν φουτουριστῶν γιὰ τὴ μηχανή), εἴτε στὸ πλαίσιο τῆς κοινῆς ἀγωνίας γιὰ τὴν ἀπώλεια ταυτότητος – τοῦ προσώπου, θὰ λέγαμε μὲ θεολογικοὺς ὅρους (μοντερνισμός). Βλ. τὸ ἐνδιαφέρον μελέτημα τοῦ S. Sanders, "Invisible Men and Women: The Disappearance of Character in Science Fiction", *Science Fiction Studies* 4, 1 (1977), σσ. 14-24. Πρβλ. A. Roberts, ὁ.π., σσ. 227-252.

σὲ δοκιμασία τὴν ἕως τότε ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη στὴν «ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια»³³. Τὰ ἐρωτήματα ἦταν πολὺ ἀπλά: ἂν μιὰ νέα ἐπιστημονικὴ θεωρία ἔρχεται νὰ ἀναιρέσει μιὰ προηγούμενη, πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ νέα δὲν θὰ ἀναιρεθεῖ μετὰ ἀπὸ κάποιον διάστημα; Ἄν ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ παρέχει βεβαιότητες, τότε πῶς θὰ ὁδηγήσει σὲ ἕναν καλύτερο κόσμος; Αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα καὶ ἴσως καὶ ἄλλα ἀκόμη προκάλεσαν (ἢ ἀναζωπύρωσαν) τὸν σκεπτικισμό ἀπέναντι στὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης καὶ στὴν πραγματικὴ της χρησιμότητα γιὰ τὰ οὐσιαστικὰ ἀνθρώπινα προβλήματα. Ὁ σχετικὸς προβληματισμὸς συνοψίζεται στὸ δοκίμιο τοῦ Ἑγγλ. οὐτοπικοῦ σοσιαλιστῆ, ποιητῆ καὶ φιλοσόφου Edward Carpenter (1834-1929), μὲ τίτλο “Modern Science: A Criticism” («Ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη: Μιὰ κριτική»), ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1886³⁴. Ὁ Carpenter ἐπικρίνει τὴ σύγχρονή του ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὑποστηρίζοντας, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔχει φθάσει σὲ ἀδιέξοδο, ἐπειδὴ, ἐξαιτίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ λογικὴ καὶ διανοητικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου διαχωρίστηκε ἀπὸ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἔνστικτά του καὶ αὐτονομήθηκε. Περίπου δέκα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1898, τὸ δοκίμιο μεταφράστηκε στὰ ρωσικὰ καὶ κυκλοφόρησε μὲ πρόλογο τοῦ Λέοντος Τολστόι, σὲ ἀκόμη πιὸ ἐπικριτικὸ τόνο³⁵. Ὁ Τολστόι ὑποστηρίζει ὅτι ἡ

33. Γιὰ μιὰ συνοπτικὴ, περιεκτικὴ καὶ συναφὴ μὲ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ περιγραφή τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ *milieu* τῆς περιόδου, βλ. P. Firchow, “Science and Conscience in Huxley’s *Brave New World*”, ὁ.π., σσ. 301-316 καὶ J. Meckier, “A Neglected Huxley ‘Preface’: His Earliest Synopsis of *Brave New World*”, *Twentieth Century Literature* 25, 1 (1979), σσ. 1-20.

34. Τὸ δοκίμιο κυκλοφόρησε αὐτοτελῶς σὲ φυλλάδιο καὶ τὸ 1889 συμπεριλήφθηκε στὴ συλλογὴ κειμένων τοῦ συγγραφέα μὲ τίτλο: *Civilisation: Its Cause and Cure, and Other Essays*, ποὺ ἀνατυπώθηκε ἀρκετὲς φορές, μὲ προσθήκες καὶ ἀναθεωρήσεις. Χρησιμοποιῶ τὴν ἔκδοση: E. Carpenter, *Civilisation: Its Cause and Cure, and Other Essays*, Allen & Unwin, London 1921, σσ. 79-119. Γιὰ τὸν Carpenter, βλ. St. Pierson, “Edward Carpenter, Prophet of a Socialist Millennium,” *Victorian Studies* 13, 3 (1970), σσ. 301-318· T. Brown (ed.), *Edward Carpenter and Late Victorian Radicalism*, Frank Cass, London 1990· Sheila Rowbotham, *Edward Carpenter: A Life of Liberty and Love*, Verso, London 2009.

35. L. Tolstoy, “Modern Science”, στὸν τόμο: Leo Tolstoy, *Recollections & essays*, μετάφρ. A. Maude, Oxford University Press, London 1961· ἀναδημοσιεύεται στὸ E. Ferrara, “Lev Tolstoy and Modern Science”, *Visions for Sustainability* 1 (2014), σσ. 41-46. Τὸ ἴδιο κείμενο, σὲ μετάφραση Nathan Haskell Dole, εἶναι διαθέσιμο στὴ wikisource (https://en.wikisource.org/wiki/The_Complete_Works_of_Lyof_N._Tolsto%C3%AF/Modern_Science, ἀνάκτηση: 12. 5. 2024).

ἐπιστήμη όχι μόνο δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ στὸ οὐσιώδες ἀνθρώπινο ἐρώτημα, ποιό εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ χρησιμότητά της εἶναι φαινομενική, διότι λύνοντας ἓνα πρόβλημα, προκαλεῖ πολὺ περισσότερα. Ἐπιπλέον, δὲν μελετᾷ αὐτὸ ποὺ χρειάζονται οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι συνεισφέρει στὴν εὐημερία τῆς ἀνώτερης τάξης καὶ στὴ διατήρηση τῶν προνομίων καὶ τῆς ἐξουσίας της. Καὶ καταλήγει στὴν ἀκόλουθη διαπίστωση: «Ἄν ἡ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας εἶναι κακή, ὅπως εἶναι τῆς δικῆς μας, καὶ ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς ἀνθρώπων ἐξουσιάζει καὶ καταπιέζει τὴν πλειοψηφία, κάθε νίκη ἐπὶ τῆς φύσης ἀναπόφευκτα θὰ ἐνισχύσει αὐτὴν τὴν ἐξουσία καὶ τὴν καταπίεση. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει σήμερα»³⁶.

Ἄν ὁ Carpenter καὶ ὁ Τολστόι ἀποτελοῦν ἀκραῖα παραδείγματα, λόγω τῆς γενικώτερης κοσμοθεωρίας τους, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυριστεῖ κανεὶς τὸ ἴδιο γιὰ τὸν Βρετανὸ φιλόσοφο, μαθηματικὸ καὶ θεμελιωτὴ τῆς Ἀναλυτικῆς Φιλοσοφίας Bertrand Russell (1872-1970). Κατὰ τὴν περίοδο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ὁ Russell ἐνεπλάκη στὴν περὶ ἐπιστήμης συζήτηση μὲ δύο κείμενά του. Τὸ πρῶτο, μὲ τίτλο: *Icarus; or, The Future of Science* (*Ἰκαρος, ἢ τὸ μέλλον τῆς Ἐπιστήμης*), ἐκδόθηκε τὸ 1924³⁷ καὶ ἀποτελεῖ ἀπάντηση σὲς θέσεις ποὺ διατύπωσε ὁ Βρετανὸς φυσιολόγος καὶ βιολόγος John Haldane, σὲ διάλεξή του μὲ τίτλο: “Daedalus; or, Science and the Future” («Δαίδαλος, ἢ ἡ ἐπιστήμη καὶ τὸ μέλλον»), ποὺ δόθηκε τὸ 1923 στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Κέιμπριτζ³⁸. Ὁ Haldane παρουσίασε τὶς ἐπαναστατικὲς δυνατότητες τῆς ἐπιστήμης, περιγράφοντας ἓνα ἐλκυστικὸ μέλλον, ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, οἱ ἄνθρωποι θὰ μπορούσαν νὰ καθορίσουν τὴ βιολογική τους ἐξέλιξη μέσῳ τῆς κατευθυνόμενης μετᾶλλαγῆς καὶ τῆς τεχνητῆς ἀναπαραγωγῆς. Ὁ Russell ἐξαρχῆς ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολία του γιὰ τὴν αἰσιοδοξία τοῦ Haldane μὲ τὴ φράση: «Φοβοῦμαι ὅτι ἡ ἐπιστήμη θὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἐξουσία τῶν κυρίαρχων ὁμάδων μᾶλλον, παρὰ γιὰ νὰ κάνει τοὺς ἀνθρώπους εὐτυχισμένους» καὶ

36. L. Tolstoy, “Modern Science”, ὁ.π., σ. 45.

37. B. Russell, *Icarus; or, The Future of Science*, Kegan Paul, Trench & Trubner, London / E. P. Dutton, New York 1924. Διαθέσιμο ἠλεκτρονικὰ στὸν ἰστότοπο: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/en/russell2.htm> [12.10.2023].

38. J. Haldane, *Daedalus; or, Science and the Future*, Kegan Paul, Trench & Trubner, London / E. P. Dutton, New York 1924. Διαθέσιμο ἠλεκτρονικὰ στὸν ἰστότοπο: <https://www.marxists.org/archive/haldane/works/1920s/daedalus.htm> [12.10.2023].

ακολούθως εξετάζει τις συνέπειες της έως τότε έπιστημονικής εξέλιξης στον άνθρωπο, εστιάζοντας σε δύο πιθανότητες: πρώτον, ότι μέσω της διαφήμισης και της προπαγάνδας θα ελέγχεται και θα περιστέλλεται ή ανθρώπινη ελευθερία, και δεύτερον ότι μέσω της βιολογίας θα ελέγχεται και θα καθορίζεται ή κοινωνική θέση και αποστολή των ανθρώπων.

Το δεύτερο κείμενο του Russell έχει τίτλο *The Scientific Outlook* και εκδόθηκε το 1931³⁹. Πρόκειται για ένα έκτενές δοκίμιο που άπαρτίζεται από τρία μέρη. Στο πρώτο (“Scientific Knowledge”, σσ. 15-138), ο Russell περιγράφει την έπιστημονική μέθοδο και όριοθετεί τη σχέση έπιστήμης και θρησκείας. Στο δεύτερο (“Scientific Technique”, σσ. 141-205), αναφέρεται στην ιστορία της τεχνικής και παρουσιάζει τις τεχνολογικές εξελίξεις σε διάφορους τομείς. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος (“Scientific Society”, σσ. 209-279), παρουσιάζει μιὰ μελλοντική κοινωνία, όπου ή άρτιότερη έπιστημονική τεχνολογία χρησιμοποιείται στην παραγωγή, την εκπαίδευση και την προπαγάνδα. Αυτό το τελευταίο μέρος θα μπορούσε επάξια να σταθεί δίπλα στα καλύτερα δείγματα έπιστημονικής μυθοπλασίας – μόνο που ο Russell δεν γράφει λογοτεχνία, αλλά φιλοσοφικό δοκίμιο. Όσα μελλοντικά περιγράφει, δεν είναι προϋόν φαντασίας, αλλά λογικής σκέψης, έμπειρικών παρατηρήσεων και αναλογικών παραδειγμάτων. Η βασική του άρχη είναι ότι αν κάτι έχει εφαρμοστεί σε όποιοδήποτε τμήμα του φυσικού κόσμου, μπορεί να εφαρμοστεί και στον άνθρωπο (το πείραμα του Παβλόφ είναι το προφανέστερο παράδειγμα). Η όπως το συνόψισε ο Aldous Huxley στο έργο του: *Ends and Means* (Σκοποί και μέσα, 1937):

Σκεπτόμενος τους ανθρώπους «έπιστημονικά», ως μέρος του ύλικού κόσμου, ο διανοούμενος δεν βλέπει γιατί δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται όπως άλλα μέρη του ύλικού κόσμου – να πεταχτούν έδω όπως τὰ κάρβουνα ή ή άμμος, να ρέουν εκεί όπως το νερό, να «ύργοποιηθούν», όπως ο πάγος πάνω από τη φωτιά⁴⁰.

39. B. Russell, *The Scientific Outlook*, Allen & Unwin, London 1931 (²1949, όπου και οί παραπομπές μου, οί οποίες στο έξής θα δίνονται σε παρένθεση στο κυρίως κείμενο, με την ένδειξη SO). Έλλ. έκδ.: Μπ. Ράσσελ, *Η έπιστήμη και ο άνθρωπος*, μετάφρ. Γ. Δυριώτης, έκδ. Άρσενίδης, Αθήνα 1963.

40. A. Huxley, *Ends and means: an enquiry into the nature of ideals*, Chatto & Windus, London 1937, σ. 198: “Thinking of human beings “scientifically”, as parts of the material universe, he [the accomplished intellectual] doesn’t see why they shouldn’t be handled as other parts of the material universe are handled – dumped here, like coal or sand,

Από τη συνοπτική περιγραφή της εποχής, δεν θα μπορούσε να λείπει ή αναφορά στις ταινίες επιστημονικής φαντασίας, του βωβού ακόμα κινηματογράφου. Όπωςδήποτε, ή πιό έμβληματική είναι η *Metropolis* του Φρίτς Λάνγκ, που προβλήθηκε το 1927. Πρόκειται για μιὰ δυστοπική μυθοπλασία, με διάφανους βιβλικούς συμβολισμούς, που εκτυλίσσεται σε μιὰ αυστηρά ταξική κοινωνία, πλήρως μηχανοποιημένη, και υπό τη σιδηρά διακυβέρνηση του απόλυτου Άρχοντα⁴¹.

Μέσα σε αυτήν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, ο Aldus Huxley συλλαμβάνει από το 1921, συγγράφει το 1930, και εκδίδει το 1932 τον *Θαυμαστό νέο κόσμο*. Με λίγες εξαιρέσεις, ή υποδοχή του έργου ήταν αρνητική. Ο δυστοπικός κόσμος που περιέγραφε ο Huxley, ενόχλησε την πλειονότητα των αναγνωστών. Άρκετοι έσπευσαν να τον κατηγορήσουν για λογοκλοπή από το μυθιστόρημα του Γεβγκένι Ζαμιάτιν, με τίτλο *Εμείς*, που είχε γραφεί το 1920 και κυκλοφόρησε σε αγγλική μετάφραση στις Η.Π.Α. το 1924⁴². Άλλοι επισήμαναν επιπλέον λογοκλοπές και μιμήσεις, και άλλοι τον επέκριναν επειδή το έργο δεν ήταν αρκετά “προφητικό” ως προς τα τεχνολογικά και επιστημονικά επιτεύγματα που περιγράφει⁴³.

made to flow there, like water, “liquidated” [...], like so much ice over a fire”. Για την κριτική τοποθέτηση του Huxley απέναντι στην επιστήμη και την τεχνολογία, στο πλαίσιο της γενικώτερης κριτικής του στο κοινωνικό και το πολιτικό σύστημα, βλ. R. B. Schmerl, “Aldous Huxley’s Social Criticism”, *Chicago Review* 13, 1 (1959), σσ. 37-58.

41. Για τις ταινίες επιστημονικής μυθοπλασίας της περιόδου, βλ. A. Roberts, *ό.π.*, σσ. 275-278· J. P. Telotte, “Film, 1895-1960”, στον τόμο: M. Bould – Sherril Vint, *The Routledge Concise History of Science Fiction*, *ό.π.*, σσ. 42-51 (*Metropolis*: σσ. 45-47). Για την ταινία *Metropolis*, βλ. ενδεικτικά: J. Smith, *Metropolis: A Study of Fritz Lang’s Masterpiece*, Film Studies Press 2005· M. Brown, *Fritz Lang and the Birth of Science Fiction Cinema*, University of California Press 2012· Emily Johnson, “The Politics of Metropolis: Class Struggle and Social Commentary”, *Cinema Studies Quarterly* 35, 2 (2010), σσ. 45-60· R. Thompson, “Technology and Fear in Fritz Lang’s *Metropolis*”, *Technology Studies Journal* 8, 1 (2011), σσ. 22-38· Jennifer White, “The Influence of *Metropolis* on Contemporary Science Fiction”, *Film History Review* 42, 1 (2019), σσ. 55-70.

42. Βλ. A. Roberts, *ό.π.*, σσ. 241-242.

43. Βλ. P. Fircow, *ό.π.*, σ. 302. Πρβλ. D. Watt, *Aldous Huxley: The Critical Heritage*, Routledge, London 2013, σσ. 197-213 (θετικές κριτικές)· “Too Far Ahead of Its Time? The Contemporary Response to *Brave New World* (1932)”, στον τόμο: Aldous Huxley, *Brave New World*, Harper Perennial Modern Classics; Reprint edition 2006, σσ. 8-11 (συνοψίζονται οι αρνητικές κριτικές).

Στήν πραγματικότητα, δὲν ἔχει σημασία ἂν ὁ Huxley εἶχε διαβάσει τὸν Ζαμιάτιν ἢ ὄχι. Ἐξάλλου, ἂν θέλουμε νὰ εἴμαστε σχολαστικοί, πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὸν Ζαμιάτιν, τὸ μοτίβο τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ καθεστῶτος ὑπάρχει στὸ: *The Iron Heel* τοῦ Jack London, ἐνῶ καὶ ὁ Russell εἶχε περιγράψει αὐτὴν τὴν πιθανότητα στὰ δύο κείμενα ποὺ προανέφερα. Ἡ δύναμη καὶ ἡ σημασία τοῦ *Θαυμαστοῦ νέου κόσμου* ἔγκειται στὴ σάτιρά του, στὸ φιλοσοφικό του ὑπόβαθρο καὶ στὴν πολιτική του κριτική. Καὶ ἴσως τὸ πιὸ οὐσιώδες ἀποτύπωμά του στὴν ἐπιστημονικὴ μυθοπλασία –καὶ ὄχι μόνον– νὰ συνδέεται μὲ τὴν ἀποδόμηση τῆς οὐτοπίας. Γιατί, δείχνοντας ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει ἡ ἐφαρμογὴ ἐπιστημονικῶν θεωριῶν περὶ ἀνθρώπου, περὶ ἐκπαίδευσης, περὶ κοινωνικῆς ὀργάνωσης κ.λπ., ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν 18ο αἰ., ὁ Huxley εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μᾶς φυτεύει τὴν ὑποψία ὅτι ὁ δικός μας ἀτελής ἀλλὰ πιὸ ἐλεύθερος κόσμος, ἐνδεχομένως νὰ εἶναι καλύτερος ἀπὸ ὅ,τι οἱ τεχνολογικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς οὐτοπίες⁴⁴. Αὐτὴν τὴν κεντρικὴ ιδέα ἐπεξεργάστηκαν μετεγενέστεροι συγγραφεῖς δυστοπικῶν μυθοπλασιῶν, μὲ χαρακτηριστικώτερο δείγμα τὸ μυθιστόρημα: *The Dispossessed* (*Οἱ ἀποστερημένοι*, 1974) τῆς Ursula Le Guin⁴⁵.

Γιατί ὅμως εἶναι τόσο ἐπίμονη ἡ παρούσα τῶν δυστοπικῶν ἀφηγήσεων, ἀκόμη καὶ σὲ ἐποχὲς γενικώτερης αἰσιοδοξίας γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη; Καὶ ὄχι μόνον ἐπίμονη, ἀλλὰ καὶ ιδεολογικὰ ἀνυποχώρητη, δεδομένου ὅτι τὸ ζήτημα τῆς καλῆς καὶ τῆς κακῆς χρήσης δὲν τίς ἐπηρεάζει; Νομίζω ὅτι ἡ ἀπάντηση δὲν πρέπει νὰ περιοριστεῖ σὲ φιλολογικὰ ἢ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα: δὲν ἀρκεῖ δηλαδὴ ἡ ἀναφορὰ στὸ λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔχει ἡ περιγραφή τοῦ κακοῦ ἢ στὴν ἀπαισιόδοξη ιδιοσυγκρασία ἐνὸς συγγραφέα. Κατὰ τὴ γνώμη μου, πρέπει ἐπίσης νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν καὶ μιὰ ἄλλη παράμετρος, ποὺ ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὴν παρατήρηση τοῦ Samuel Butler, σὲ ἓνα σύντομο σημείωμά του μὲ τίτλο: “Tools” («Ἐργαλεῖα», 1901): «Ἡ οὐσία τοῦ ἐργαλείου βρῖσκεται σὲ κάτι ἔξω ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐργαλεῖο»⁴⁶. σχεδὸν μισὸ αἰῶνα

44. Βλ. W. W. Matter, “The Utopian Tradition and Aldous Huxley”, *Science Fiction Studies* 2, 2 (1975), σσ. 146-151.

45. Βλ. τὶς ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις τοῦ Raymond Williams, “Utopia and Science Fiction”, *Science Fiction Studies* 5, 3 (1978), σσ. 203-214, ἰδ. σσ. 212-214.

46. S. Butler, “Tools”, στὸν τόμο: H. Festing Jones (ἐπιμ.), *The Complete Works of Samuel Butler, 1835-1902*, Delphi Classics 2015 (ebook): “The essence of a tool, therefore, lies in

αργότερα, ο Martin Heidegger θα υποστηρίξει το ίδιο πράγμα: «ή ουσία της τεχνικής κατά κανένα τρόπο δεν είναι κάτι το τεχνικό»⁴⁷. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι όρισμένοι τουλάχιστον συγγραφείς αντιλαμβάνονται πώς το πρόβλημα έχει μια βαθύτερη, ουσιαστικότερη αιτία, που δεν θεραπεύεται με την αναγωγή στην αρχή της καλής χρήσης. Στο ίδιο συμπέρασμα άλλωστε κατέληξαν και όρισμένοι φιλόσοφοι πολύ πριν από τον Heidegger. Τόσο ο Carpenter όσο και ο Russell υποστηρίζουν ότι ή επιστήμη (κατ' επέκταση και ή τεχνολογία) αναπτύχθηκαν μονομερώς, εξαιτίας του δυϊσμού, που διατρέχει τον δυτικό πολιτισμό και μία από τις εκφάνσεις του είναι ή διαμάχη νοησιαρχίας – βουλησιαρχίας. Ο Carpenter, λοιπόν, κάνει λόγο για αυτονόμηση της διανοητικής από τη συναισθηματική ικανότητα του ανθρώπου, ενώ ο Russell για τον διαχωρισμό της θεωρητικής από την πρακτική γνώση.

Η προσέγγιση του Russell έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και θα προσπαθήσω να τη συνοψίσω. Ο Βρετανός φιλόσοφος ξεκινά από την επισήμανση ότι ή αγάπη για τη γνώση, στην οποία οφείλεται ή ανάπτυξη της επιστήμης, προέρχεται από ένα διφυές κίνητρο: μπορεί να αναζητούμε τη γνώση ενός αντικειμένου έπειδή το αγαπούμε ή έπειδή θέλουμε να το εξουσιάσουμε. Στην πρώτη περίπτωση οδηγούμαστε στη θεωρητική γνώση, ενώ στη δεύτερη στην πρακτική γνώση. Έν τούτοις, στην επιστημονική εξέλιξη κυριάρχησε το δεύτερο κίνητρο, το εξουσιαστικό, το οποίο ενσωματώθηκε στην εκβιομηχάνιση και στη χρήση της τεχνολογίας από τα κράτη, ενώ σε φιλοσοφικό επίπεδο έλαβε τη θεωρητική του θεμελίωση στη φιλοσοφία του πραγματισμού (SO, σσ. 269-270). Ο Russell, όμως, υποστηρίζει ότι ή επιθυμία της γνώσης έχει και μία άλλη μορφή που δεν μονοπωλείται από την επιστήμη, αλλά ανήκει σε ένα διαφορετικό σύνολο συναισθημάτων. Σημειώνοντας ότι ο μυστικός και ο ποιητής επίσης αναζητούν τη γνώση, δηλώνει ότι σε όλες τις μορφές της αγάπης θέλουμε να γνωρίσουμε εκείνο που αγαπούμε, όχι για να το εξουσιάσουμε, αλλά για την έκσταση του στοχασμού (SO, σ. 270). Και

something outside the tool itself". Το σημείωμα πρωτοδημοσιεύθηκε στο: S. W. Butler, *Erewhon Revisited Twenty Years Later: Both by the Original Discoverer of the Country and by His Son*, Grant Richards, London 1901.

47. M. Heidegger, „Die Frage nach der Technik“, *Vorträge und Aufsätze*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2000 (1954), σ. 7: „So ist denn auch das Wesen der Technik ganz und gar nichts Technisches“.

για να εξηγήσει τὰ λόγια του, παραθέτει ένα στίχο από τὸ ἀγγλικανικὸ Βιβλίο τῆς Κοινῆς Προσευχῆς (*Book of Common Prayer*): «Στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ βρίσκεται ἡ αἰώνια ζωὴ μας» (“In knowledge of God standeth our eternal life”), συμπληρώνοντας ἐπὶ λέξει: «ὄχι ὁμῶς ἐπειδὴ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ μᾶς δίνει ἐξουσία ἐπ’ αὐτοῦ» (“but not because knowledge of God gives us power over Him”, *SO*, σ. 271). Στὴ συνέχεια, παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπιστήμη ξεκίνησε ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἀγαποῦσαν τὸν κόσμον καὶ τὴ φύση, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι παραμερίστηκαν, ἐνῶ ἀνταμείφθηκαν ὅσοι τυράννησαν καὶ ἐξουσίασαν τὸν κόσμον καὶ τὴ φύση (*SO*, σσ. 271-273). Καὶ ὁ προβληματισμὸς του καταλήγει ὡς ἐξῆς:

Μόνον στὸν βαθμὸ ποὺ ἀποκηρύσσουμε τὴν ἀγάπη μας γιὰ τὸν κόσμον, μπορούμε νὰ τὸν κατακτήσουμε μὲ τεχνολογικά μέσα. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ διχασμὸς τῆς ψυχῆς εἶναι μοιραῖος γιὰ ὅ,τι καλύτερο ὑπάρχει μέσα στὸν ἄνθρωπο. Ὅταν ἡττᾶται ἡ ἐπιστήμη ὡς μεταφυσική, ἡ δύναμη ποὺ παρέχει ἡ ἐπιστήμη ὡς τεχνική μπορεῖ νὰ ἀποκτηθεῖ μόνον μὲ κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ λατρεία τοῦ Σατανᾶ, δηλαδὴ μὲ τὴν ἀποκήρυξη τῆς ἀγάπης⁴⁸.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Russell δὲν ἦταν χριστιανὸς καὶ σὲ ἓνα δοκίμιό του ἔχει ἐξηγήσει τὸ γιατί⁴⁹. Κι ὁμῶς: πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία βρίσκονται οἱ παραπάνω στοχασμοί του; Καί, ἄραγε, ἡ θεραπεία γιὰ τὴν ἔλλειψη καὶ τὸν διχασμὸ ποὺ ἐπισημαίνει ὁ Carpenter δὲν βρίσκεται στὴ φράση τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ: «αἰσθήσει τὸν νοῦν συμπλέξας διὰ τοῦ πνεύματος»⁵⁰; Καί, γιὰ ποιό λόγο, ἀλήθεια, μέσα στὸν κόσμον τοῦ *Fahrenheit 451*, ὅπου τὰ βιβλία εἶναι ἀπαγορευμένα, ὁ Ray Bradbury βάζει στὴ σκέψη τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα ἐδάφια ἀπὸ τὸ *Κατὰ Ματθαῖον*, ἀπὸ τὸ Βιβλίο τοῦ Ἰὼβ καὶ ἀπὸ τὸν Ἐκκλησιαστή⁵¹; Σὲ αὐτὴν τὴν ἀναζήτηση, τὴν ἀγωνία, τὸν φόβο, τὸν προβληματισμὸ ποὺ εἶτε

48. *SO*, σσ. 273-274: “Thus it is only in so far as we renounce the world as its lovers that we can conquer it as its technicians. But this division in the soul is fatal to what is best in man. As soon as the failure of science considered as metaphysics is realized, the power conferred by science as a technique is only obtainable by something analogous to the worship of Satan, that is to say, by the renunciation of love”.

49. B. Russell, *Why I Am Not a Christian*, Watts, London 1927.

50. *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1032A.

51. Βλ. P. Sisario, “A Study of the Allusions in Bradbury’s *Fahrenheit 451*”, *The English Journal* 59, 2 (1970), σσ. 201-205, 212 (ἐδῶ: σσ. 204-205).

διατυπώνεται σὲ μορφή φιλοσοφικοῦ δοκιμίου εἴτε παίρνει ζωὴ μέσα στὶς δυστοπικὲς ἐπιστημονικὲς μυθοπλασίες, μπορεῖ νὰ ἀποκριθεῖ ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία. Καὶ στὸν φόβο γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ταυτότητας, ποὺ ταλανίζει τοὺς λογοτέχνες ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ μοντερνισμοῦ, μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι ἀκόμη καὶ μέσα στὴν τεχνο-ἐπιστημονικὴ κοινωνία, ἀκόμη καὶ περιτριγυρισμένοι ἀπὸ ἀνώνυμες μηχανές, οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ εἶναι πρόσωπα.

SUMMARY

Beyond Good and Bad Usage: The “Self-Fulfilling Prophecy” (?) of Science Fiction Narratives

By Zambia Agrimaki, *PhD*
University of Crete

Dystopian science fiction narratives are not a product of the last decades of the 20th century. They appear shortly after the Industrial Revolution, when machines begin to enter people's everyday life. They are not prophecies of a gloomy future, but they reflect the fear and anxiety of societies facing the transition from a “tool culture” to a “machine culture”. They are not the work of the writers' imagination; they result from the application of logical processes and analogical reflection on the reality of their time. This is particularly evident in the first decades of the 20th century, when the new technological revolution (automobile, electricity, telephone, etc.) and scientific discoveries and theories (relativity theory, Pavlov's experiments, etc.) shook confidence in the concept of progress and in the notion that science can lead us to truth. Philosophers and writers (Carpenter, Tolstoy, Russell, Huxley, etc.) have been critical of scientific research and technological development, arguing that the problem stems from their very essence and it's not a matter of good or bad usage.